

DOI: 10.33270/03233201.51
УДК 371

Детермінанти появи й особливості виявів психічних поведінкових порушень в умовах воєнного стану

ГАЛИЧ Марина*

доктор філософії в галузі психології, викладач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3690-4402>;

ГАЛИЧ Ярослав

лікар-психіатр, психотерапевт, начальник відділення межових станів клініки
психіатричної (з палатами для наркологічних хворих) Національного
військово-медичного клінічного центру «Головний військовий клінічний госпіталь»
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5122-546X>

Анотація. Метою статті є вивчення основних детермінант появи й особливостей виявів психічних поведінкових порушень. Методологічну основу дослідження становлять наукові концепції вивчення екстерналізованих порушень. Методологічний інструментарій обрано відповідно до окресленої мети, специфіки об'єкта і предмета дослідження. Розглянуто зовнішні чинники формування психічних поведінкових виявів, визначено їх наслідки для психічного та соматичного здоров'я особистості. Схарактеризовано найпоширеніші види екстерналізованих розладів як наслідку зниження адаптаційних можливостей особистості в умовах переживання особистістю хронічного та критичного стресів. Висвітлено вплив психологічної травми на формування дезадаптаційних порушень, на цій підставі окреслено основні варіанти розвитку. Визначено основні детермінанти формування екстерналізованих розладів та їх виявів в умовах воєнного стану. Проаналізовано сутність психічних станів як форм саморегуляції психіки й важливого механізму інтеграції цілісності особистості. Розглянуто й описано детермінанти формування агресивної поведінки та основні напрями їх корекції. Досліджено поведінкові відхилення як механізм соціально-психологічної компенсації та фактор ризику. Визначено основні симптоми, притаманні для розладів поведінки, і види деструктивних наслідків. Залежно від цього визначено типи дезадаптаційних реакцій та психічних поведінкових виявів в умовах воєнного стану. Наукова новизна полягає дослідження полягає в систематизації та узагальненні результатів досліджень, присвячених вивченню особливостей детермінантів появи й особливостей виявів психічних поведінкових порушень в умовах воєнного стану. Основоположний результат публікації передбачав визначення детермінант формування психічних поведінкових порушень в умовах воєнного стану, їх виявів і психосоціальних наслідків

Ключові слова: психічні поведінкові порушення; екстерналізовані розлади; воєнний стан; особистісні деструкції

Історія статті:

Отримано: 16.02.2023
Переглянуто: 23.03.2023
Прийнято: 26.04.2023

Рекомендоване посилання:

Галич М., Галич Я. Детермінанти появи й особливості виявів психічних поведінкових порушень в умовах воєнного стану. *Юридична психологія*. 2023. № 1 (32). С. 51–59. doi: 10.33270/03233201.51.

* Відповідальний автор

Вступ

Військові дії чинять значний вплив на поведінку людей, причому як військово-службовців, так і цивільного населення, яке постраждало від збройного конфлікту. Відбуваються зміни в соціальній динаміці, тому що воєнні дії порушують соціальні структури та стосунки в громадах. Переміщення, втрата близьких, руйнування будинків й інфраструктури можуть призвести до виникнення почуття страху, горя, гніву й образи. Як наслідок відбуваються зміни в соціальній поведінці, зокрема посилення недовіри, соціальна замкнутість або агресія. Вагомим є вплив дотримання ієрархії та влади цивільного населення. Військові структури побудовані на основі ієрархії та суворого дотримання влади. Воєнні дії можуть зміцнити цю поведінку та цінності, що призведе до сильного почуття дисципліни, слухняності та конформізму. Люди можуть прийняти таку поведінку не лише під час служби, а й коли повернуться до цивільного життя, що може вплинути на соціальну взаємодію загалом. Тому актуальним є питання визначення детермінант появи й особливостей виявів психічних поведінкових порушень в умовах воєнного стану.

Серед недосліджених аспектів загальної проблеми слід виокремити необхідність визначення наукових засад з'ясування передумов формування на характерних виявів психічних поведінкових порушень цивільного населення та комбатантів.

Матеріали та методи

Метою цієї статті є наукове вивчення передумов формування та особливостей виявів психічних поведінкових порушень в умовах воєнного стану.

Різноманітні психологічні аспекти та передумови формування поведінкових порушень розглянуто в працях вітчизняних й іноземних дослідників. Вивченню екстерналізованих порушень присвятили свої праці А. Арнц, Е. Берн, Б. Дем'яненко, В. Каст, І. Котеньов, В. Лисенко, М. Малер, О. Морозов, Т. Огден, В. Омелянович, Ф. Перлз, Р. Ткач, Г. Якоб, Т. Яценко. Попри вагомий внесок цих науковців у дослідження детермінант появи та виявів психічних поведінкових порушень, проблема їх діагностування в умовах перебування особистості в умовах воєнного стану є недостатньо вивченою в психологічній науці.

Результати й обговорення

Психічні поведінкові порушення виявляються в характерних поведінкових реакціях або діях, які детерміновані психічними станами й емоційним фоном індивіда. Ці вияви можуть сформувати уявлення про психологічне благополуччя людини,

когнітивні процеси та загальне психічне здоров'я. Формування психічних поведінкових виявів відбувається на тлі виснажених адаптаційних резервів психіки через перебування в стані хронічного або травматичного стресу.

Стрес стає травматичним, коли результатом дії стресора є відхилення у психічній сфері, яке відбувається за аналогією із фізичними порушеннями. У цьому випадку, згідно з наявними концепціями, порушується структура «самості», когнітивна модель світу, афективна сфера, неврологічні механізми, що керують процесами навчання, система пам'яті, емоційні шляхи навчання. Роль стресора в таких випадках відіграють травматичні події: екстремальні кризові ситуації, що мають потужний негативний наслідок; ситуації загрози життю для себе або значущих близьких. Такі події докорінно порушують почуття безпеки індивіда, спричиняючи переживання травматичного стресу, психологічні наслідки якого різноманітні (Aleksandrovsky, 2020; Andrusyshyn, 2019; Antipov, 2019).

Нездатність особистості задовольнити базові потреби у зв'язку зі змінами, що відбуваються в житті суспільства загалом, під час військових дій може призвести до значного психологічного дистресу. Тривога, депресія, розчарування та почуття безпорадності можуть виникати, коли люди перебувають у щоденній боротьбі за виживання. Цей дистрес може виявлятися в різних поведінкових реакціях, таких як замкнутість, агресія або апатія.

Агресивна поведінка – один з найпоширеніших видів поведінкових порушень, що може мати різні причини, як внутрішні, так і зовнішні фактори. Розглянемо деякі причини агресивної поведінки (Blinov, 2018; Hundertailo, 2022; Lozinska, 2019):

- розчарування та гнів: почуття розчарування, гніву чи дратівливості можуть викликати агресивні реакції (у випадку, коли особистість постає перед перешкодами, відчуває провокацію або загрозу своєму добробуту чи меті, може вдатися до агресії як способу виявити свої емоції або відновити відчуття контролю);

- вивчена поведінка: агресивна поведінка формується через спостереження, соціалізацію та підкріплення (особи, які виростили в середовищі, де агресія моделюється або винагороджується, можуть самі виявляти агресивну поведінку);

- когнітивні фактори: певні когнітивні процеси можуть сприяти агресивній поведінці (наприклад, вороже упередження, коли особистість інтерпретує неоднозначні ситуації як навмисно ворожі, може призвести до агресивних реакцій, крім того, спотворені моделі мислення, такі як схильність до надмірного узагальнення або катастрофізації, можуть сприяти агресії);

- зловживання психоактивними речовинами: зловживання психоактивними речовинами, зокрема вживання алкоголю та наркотиків, може

послабити гальмування, погіршити здатність до осуду та сприяти агресивній поведінці (сп'яніння може зменшити контроль імпульсів і підвищити ймовірність участі в агресивних діях);

– проблеми психічного здоров'я: певні психічні захворювання, такі як розлади поведінки, опозиційно-зухвалий розлад або періодичний вибуховий розлад, пов'язані з підвищеною агресією (умови, які передбачають імпульсивність, емоційну дисрегуляцію або складнощі з контролем гніву, можуть спричинити агресивну поведінку) (Malinovska, & Andriichuk, 2022; Yatsyna, 2022; Kurova, & Kriukova, 2019; Piankivska, 2022).

Важливо зазначити, що агресивна поведінка є складним явищем, на яке впливають численні фактори, й індивідуальний досвід може різнитися. Усунення основних причин і надання підтримки за допомогою таких втручань, як програми подолання гніву, терапія і тренування соціальних навичок, можуть допомогти людям опанувати більш здорові способи керувати власними емоціями та поведінкою.

У контексті розгляду формування психічних поведінкових порушень слід з'ясувати, що слугує підґрунтям для їх появи, а саме психічні стани та їх особливості.

Психічні стани як динамічна характеристика особистості знаходяться в середині ряду поширеного поділу психічних явищ на процеси, стани й властивості особистості. Визначаючи стани як психічне явище, К. Платонов зауважував, що вони мають проміжне становище між психічними процесами та властивостями особистості. Дослідник зазначав: «Психічні стани досить тривалі (можуть тривати місяцями), хоча при зміні умов або внаслідок адаптації можуть і швидко змінюватися». Психічні стани є формою саморегуляції психіки, важливий механізм інтеграції цілісності людини – єдність духовної, психічної та тілесної організації. Вони багатовимірні, є системою організації психічних процесів, що відтворюють суб'єктивне ставлення до явища. Зміна психічного стану безпосередньо в процесі діяльності відображається у вигляді зміни суб'єктивного ставлення до ситуації або зміни мотивів стосовно виконуваного завдання (Halych, 2020; Prodanova, 2022).

Л. Куліков вважає психічні стани багатомірним явищем, причому будь-який стан можна описати широким спектром параметрів. Аналіз літературних джерел засвідчує, що окремі характеристики станів використовують надзвичайно часто. Такі характеристики можуть бути оцінені як основні, а саме:

1. Емоційні (іноді їх називають модальнісними в значенні якісної своєрідності: ейфорії, радості, задоволення, суму, меланхолії, тривоги і страху, паніки, насолоди, споглядання).

2. Активаційні (такі, що відображають інтенсивність психічних процесів, рівень мотивації,

повне включення в ситуацію, заглиблення в те, що відбувається, або, навпаки, відчуженість, відсторонення від життєвих подій – стан збудження, натхнення, піднесення, зосередженості, неухвності, нудьги й апатії).

3. Тонічні (такі, що відображають тонус, ресурс сил індивіда, – стану пильнування, монотонії та перенасичення, стомлення й перевтоми, стан сонливості, сну).

4. Тензійні (такі, що відображають ступінь напруження, – стани напруження, емоційного напруження, фрустрації, стан стресу, самотності, сенсорного голоду).

5. Тимчасові (такі, що відображають тривалість, стійкість станів).

6. Полярність станів, тобто знак конкретного стану (сприятливе, позитивне або несприятливе, негативне) (Prokok, Tsarenko, & Voiko, 2021).

Розуміння та розпізнавання цих поведінкових виявів може допомогти у виявленні та вирішенні основних проблем психічного здоров'я. Розглянемо деякі загальні психічні поведінкові вияви.

Емоційне вираження: те, як людина виражає свої емоції, може свідчити про її психічний стан. Наприклад, хтось, хто переживає депресію, може часто виявляти смуток, плаксивість або відсутність інтересу до діяльності, яка йому колись подобалася. І навпаки, хтось із тривогою може виявляти ознаки неспокою, дратівливості або надмірного занепокоєння.

Соціальна замкнутість: особи, які мають проблеми із психічним здоров'ям, можуть прагнути ізолювати себе від соціальних взаємодій. Вони можуть уникати соціальних зборів, припинити брати участь у заходах, які їм раніше подобалися, або припинити стосунки. Соціальна замкнутість може бути виявом таких станів, як депресія, соціальна тривожність або посттравматичний стресовий розлад.

Схвильованість або дратівливість: почуття схвильованості, дратівливості або гніву можуть бути показниками основних проблем психічного здоров'я. Особистість, яка відчуває ці вияви, може мати складнощі з керуванням власними емоціями.

Зміни режиму сну: проблеми із психічним здоров'ям часто впливають на режим сну. Безсоння, якому притаманні складнощі із засинанням або підтриманням сну, поширене серед людей з тривогою чи депресією. І навпаки, надмірний сон, або гіперсомнія, також можуть бути виявом певних психічних порушень.

Когнітивні порушення: проблеми із психічним здоров'ям можуть впливати на когнітивні функції, що призводить до ускладнень, пов'язаних із концентрацією, пам'яттю, прийняттям рішень або розв'язанням проблем. Люди з когнітивними порушеннями можуть мати проблеми з концентрацією уваги на завданнях, відчувати провали в пам'яті або складно приймати навіть прості рішення.

Саморуйнівна поведінка: особистість може виявляти саморуйнівну поведінку як вияв проблем із психічним здоров'ям. Така поведінка може передбачати зловживання психоактивними речовинами, самошкодження або ризиковані дії, які ставлять під загрозу їх фізичний чи емоційний добробут. Саморуйнівна поведінка часто вказує на потребу втручання та підтримки.

Психомоторне збудження або затримка: певні розлади психічного здоров'я можуть впливати на фізичні рухи людини. Психомоторне збудження стосується надмірної та неспокійної фізичної активності, такої як крокування, метушня або заламування рук. З іншого боку, психомоторна відсталість передбачає уповільнені фізичні рухи, мову або жести. Важливо зазначити, що вияви психічної поведінки можуть істотно відрізнятися від людини до людини, на них можуть впливати культурні, соціальні й екологічні фактори.

Особливою формою переживання почуття, близького за своїми психологічними характеристиками до афекту, але за тривалістю наближеного до настрою, є стресові стани або емоційний стрес. Емоційний стрес виникає в ситуаціях небезпеки, образи, сорому, загрози тощо. Зауважимо, що не завжди досягається інтенсивність афекту. Стан людини під час стресу вирізняється дезорганізацією поведінки та мовлення, що виявляється в безладній активності або, навпаки, пасивності, бездіяльності в ситуаціях, які потребують прийняття рішення. Водночас, коли стрес виявляється незначним, він може сприяти мобілізації сил, активізації діяльності. Поведінка індивіда в стресових станах суттєво залежить від типу нервової системи людини, сили або слабкості її нервових процесів (Shynkarenko, Mina, & Lukomska, 2022; Kauffman, 1997).

Переживання почуттів у формі емоцій, афектів, настроїв і стресових ситуацій здебільшого супроводжується більш або менш помітними зовнішніми виявами. До них належать характерні рухи, зокрема міміка (виразні рухи обличчя), пантоміміка (виразні рухи всього тіла), а також голосові реакції (інтонації і тембр голосу). Емоційні переживання виявляються не лише в сильних, виразних рухах, а й у мікрорухах (тремор рук, реакції зиниць).

Тривале перебування в стані хронічного та критичного стресу може призводити до формування стійких поведінкових порушень.

Поведінкові розлади (екстерналізовані розлади) – це патологічні стани, за яких люди відчувають стійку нездатність планувати та контролювати власні поведінкові реакції, їх поведінка не відповідає загальноприйнятим соціальним нормам.

Причини виникнення психічних поведінкових розладів поділяють на зовнішні та внутрішні.

Серед зовнішніх чинників формування психічних поведінкових виявів виокремлюють: насильство й інші психологічні травми; вплив на організм токсичних речовин, алкоголю, наркотиків і деяких лікарських препаратів; сильні і тривалі психоемоційні перенапруження; хронічний стрес тощо. Зазначений перелік не є вичерпним, серед основних його положень можна виокремити перебування в стані хронічного стресу внаслідок перебування під ракетними обстрілами, формується відповідна реакція на звук оповіщення повітряної тривоги, роботи військової техніки, споглядання картин війни (зруйновані будівлі, каліцтва, смерть) (Tkach, 2015; Rybchuk, 2020).

Внутрішні резерви психіки виснажуються, наслідком зниження адаптаційних можливостей особистості є формування психічних поведінкових розладів як один з можливих сценаріїв спроби переналаштування ментальної сфери до нових умов дійсності.

Основними симптомами, властивими для розладів поведінки, вважають:

- порушення когнітивних (пізнавальних) функцій;
- погіршення пам'яті; зниження чи проблеми з розвитком розумових здібностей;
- асоціальна поведінка;
- проблеми зі сприйняттям чужого мовлення, а також з обробкою текстової та візуальної інформації;
- складнощі із запам'ятовуванням недавніх, а на наступних стадіях – і віддалених у часі подій;
- проблеми з узагальненням отриманої інформації (зокрема відсутність навичок формування об'єктивних висновків);
- неможливість сконцентрувати увагу;
- відсутність контролю чи поганий контроль за емоціями;
- гіперактивність (і в моториці, і в мовленні);
- схильність до «перекладання» своєї провини на інших тощо.

Наслідки психічних і поведінкових розладів небезпечні не тільки для якості життя безпосередньо особистості, яка має такі вияви, це позначатиметься й на інших сферах соціального життя. Крім того, вони можуть призвести до:

- появи схильності до суїцидальної поведінки;
- поведінкових порушень з патологічною зміною особистості;
- сильних і тривалих депресій;
- бажання повної соціальної ізоляції;
- вживання психоактивних речовин та алкоголю в необмеженій кількості;
- неможливості здійснювати будь-які повсякденні дії тощо (Shelestova, 2021; Ostroukhova, & Kutierova-Bredun, 2023).

Наступним фактором, що детермінує появу психічних поведінкових порушень, є психічна травма.

Психологічна травма – це життєва подія або ситуація, яка впливає на значущі сфери існування людини та призводить до глибокого психічного переживання (Chernykh, & Volkov, 2021). Виникнення психологічної травми розглядають як наслідок незавершеності інстинктивної реакції організму на травматичну подію. Унаслідок психологічної травматизації виникають захисні механізми, які можна поділити на три групи: «фізіологічне збудження» (безсоння, дратівливість, спалахи гніву, вибухові реакції, перебільшене реагування, агресивність); «уникання» (уникнення думок і спогадів про пережите); «вторгнення» (спогади про травмуючу подію, нав'язливі думки, сновидіння, що викликають емоційне переживання) (Kanter, 2008).

Аналіз даних світової статистики дає підстави стверджувати, що кожна п'ята особа, що спостерігала картини війни, за відсутності будь-яких фізичних ушкоджень страждає нервово-психічними розладами. Це призводить до афективних порушень, яким притаманні такі симптоми, як тривога, страх, підвищена дратівливість, добові коливання настрою (почуття ейфорії змінюється розгубленістю та зниженим настроєм), порушення психічної активності, що характеризується підвищеною стомлюваністю (почуттям слабкості), зниженням інтересів, апатією, байдужістю, зміною психомоторного збудження та психомоторної загальмованості. Інша група порушень – поведінкові та рухові порушення, які передбачають такі симптоми, як підвищену чутливість до середовищних впливів, вразливість, елементарні рухові розлади (нав'язливі рухи, заїкання, тики тощо).

Посилену увагу слід спрямувати на такі несприятливі вияви:

1) незрозумілу впертість, відсутність ефекту від переконання, надмірно швидку зміну настрою, захопленість, нестійку поведінку, постійно повторювані, легковажні вчинки;

2) часті сварки, підвищену конфліктність, немотивовану грубість, озлобленість, сперечання або надмірну догідливість, податливість;

3) істеричну поведінку, прагнення привернути до себе увагу будь-яким шляхом, демонстративність, виражений егоїзм, егоцентризм або, навпаки, самоприниження, постійну пригніченість, неадекватну лякливість, думки про самогубство;

4) очевидну неадекватність поведінки навіть на шкоду собі, яку неможливо пояснити, виражену невпорядкованість, неорганізованість поведінки або гіпертрофованій педантизм;

5) цинізм, розбещеність, нетактовність, неадекватний страх (Pols, & Oak, 2007; Scott, 2021; Simon, 2021; Sodolevska, 2023).

Слід зауважити, що такі поведінкові відхилення, як погано керована, неадекватна поведінка (грубість, непокоря наказам), спотворені форми самоствердження, уживання алкоголю та наркотиків, можуть виникати як засоби соціально-

психологічної компенсації й одночасно є факторами ризику.

Залежно від поєднання особистісних виявів виокремлюють такі варіанти поведінкової дезадаптації:

1. Тривожно-астенічний варіант. Такі особи погано переносять психічні перевантаження, у них виникають реакції уникнення травмувальної ситуації з витісненням негативних моментів зовнішнього впливу, уникнення складнощів і завдань, що неусвідомлено відчуються як невиконувані (Pols, & Oak, 2007; Scott, 2021; Simon, 2021; Sodolevska, 2023).

2. Рігідно-агресивний варіант. Виокремлюють два його типи: перший – це активні, цілеспрямовані, упевнені в собі особи з гіпертрофованим почуттям власної гідності; другий – особи, які вирізняються нереалізованістю таких тенденцій і відповідною фрустрацією, що виявляється в системі негативу до всього того, що відбувається, ворожістю та злостивістю до навколишнього, відчуттям власної обділеності та недостатнім визнанням.

3. Експресивний варіант. Основна мета поведінки – привернути увагу інших, прагнення здаватися досвідченими. У бойовій ситуації часто виникає стан від «бойової екзальтації» до неадекватного збудження (Svare, 2021).

4. Псевдоініціативний варіант. Зовні активні, рухливі, діяльні, бадьорі, оптимістичні, фон настрою піднятий, однак за зовнішньою позитивною маскою відчуються посилено переважна тривожність і напруженість.

5. Соціально-девіантний варіант. Активні, рішучі, ризиковані, сміливі, мужні, відчайдушні. Однак найчастіше виявляють схильність до соціально-девіантної поведінки, що відображається в алкоголізації, надмірному прагненні до застосування фізичної сили в цивільних операціях, у перевищенні повноважень, непокорі керівництву (Ziino, 2018).

6. Депресивно-тривожний варіант. На тлі загальної втоми, млявості, втрати енергії та активності виявляється знижений фон настрою з песимістичними судженнями, періодичною тривогою, занепокоєнням (Bereznenko, & Tsymbal, 2023; Koshyrets, & Shkarlatiuk, 2020; Filipovych, Bachynska, & Protas, 2022).

Бойовий стрес може впливати на формування патологічних змін особистості. Ураховуючи це твердження, вважаємо, що необхідно детальніше дослідити психологічні розлади та поведінкові девіації, що є перспективою для подальших розвідок.

Актуальною проблемою є процес перенесення моделі поведінки, сформованої під час загальної мобілізації психічних ресурсів у процесі переживання критичного стресу, у повсякденне життя, де реальний стрес доповнюється фантомним. Постійне психоемоційне напруження, стрес, фрустрація базових потреб в умовах війни можуть

провокувати виникнення психічних поведінкових порушень.

Екстерналізовані розлади виявляються в стійких моделях поведінки, які порушують загальноприйняті правила, права інших або соціальні норми. Поведінкові розлади формуються незалежно від вікового етапу розвитку особистості, здебільшого вони обумовлені перебуванням особистості в умовах воєнного часу, що вирізняються високим рівнем стресогенності. Такі вияви можуть виникнути внаслідок пережитої психотравматичної ситуації, що своєю чергою матиме значний вплив на повсякденну діяльність людини, її соціальне життя та загальне самопочуття.

Висновки

Встановлено, що психічні поведінкові розлади, також відомі як розлади поведінки або деструктивні розлади, – це група станів, яким притаманні стійкі моделі поведінки, що порушують соціальні норми, правила або права

інших. Унаслідок виснаження внутрішніх резервів психіки та зниження адаптаційних можливостей особистості відбувається формування психічних поведінкових розладів, що є одним з можливих сценаріїв спроби переналаштування ментальної сфери до нових умов дійсності, а саме до життя в умовах воєнного стану. Психічні поведінкові розлади можуть мати значний вплив на психосоціальне функціонування людини, психічне та соматичне здоров'я та загальне самопочуття. Важливо зазначити, що до діагностування розладу психічних поведінкових порушень необхідно залучати кваліфікованих фахівців із психічного здоров'я на основі ретельної оцінки симптомів, історії та діяльності особистості. Корекція розладів поведінки часто передбачає поєднання терапії, поведінкових втручань, у деяких випадках – медикаментозної терапії. Раннє виявлення має вирішальне значення для корекції екстерналізованих розладів і покращення віддалених результатів.

References

- [1] Aleksandrovsky, U.A. (2020). Disasters and Mental Health. *Disasters and Mental Health*. doi: 10.33029/9704-5917-1-kat-2020-1-144
- [2] Andrusyshyn, R.M. (2019). Deviant behavior as a form of social divergence. *Legal horizons*, 16(29), 24-29. doi: 10.21272/legalhorizons.2019.i16.p24
- [3] Antipov, A. (2019). Neuroethics and mental health: points of contact. *Neuroscience for Medicine and Psychology*, 15, 66-67. doi: 10.29003/m302.sudak.ns2019-15/66-67
- [4] Berezenko, M., & Tsybalyk, T. (2023). The impact of the war on the health of Ukrainians. *Grail of science*, 24, 416-417. doi: 10.36074/grail-of-science.17.02.2023.076
- [5] Blinov, O. (2018). Combat stress and the results of its empirical research. *Psychological journal*, 12(2), 9-22. doi: 10.31108/2018vol12iss2pp9-22
- [6] Chernykh, O., & Volkov, D. (2021). Criteria and norms of mental health. *Theoretical and practical aspects of modern scientific research*, 2, 111-113. doi: 10.36074/logos-30.04.2021.v2.36
- [7] Filipovych, V., Bachynska, S., & Protas, O. (2022). Psychological support of victims during hostilities. *Perspectives and innovations of science*, 7(12), 625-637. doi: 10.52058/2786-4952-2022-7(12)-625-637
- [8] Halych, M.Yu. (2020). Peculiarities of the dynamics of the emotional states of police officers participating in the operation of the joint forces during the rehabilitation period (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine). Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17885>.
- [9] Hundertailo, Yu.D. (2022). Psychohygiene practices in the conditions of war. *Dimensions of personal transformations: materials V All-Ukrainian Scientific and Practical conference* (pp. 59-62). Chernivtsi: Cherniv. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha.
- [10] Kanter, E.D. (2008). The impact of war on mental health. *War and public health* (2nd edn.), (pp. 51-68). New York. doi: 10.1093/acprof:oso/9780195311181.003.0004
- [11] Kauffman, J.M. (1997). Characteristics of emotional and behavioral disorders of children and youth (Sixth Edition). ERIC.
- [12] Koshyrets, V., & Shkarlatiuk, K. (2020). Peculiarities of the organization of the personal space of servicemen with signs of PTSD. *Psychological Prospects Journal*, 36, 124-143. doi: 10.29038/2227-1376-2020-36-124-143
- [13] Kurova, A.V., & Kriukova, M.A. (2019). *General psychology*. Odesa: Feniks. doi: 10.32837/11300.14362
- [14] Lozinska, N. (2019). Psychotrauma as a consequence of traumatic stress in various areas of modern psychology. *Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 50(2), 65-73. doi: 10.33099/2617-6858-2018-50-2-65-73
- [15] Malinovska, N., & Andriichuk, I. (2022). How stress affects human health in war conditions. *Scientific Collection "InterConf"*, 122, 262-265.

- [16] Ostroukhova, M.M., & Kutieпова-Bredun, V.Yu. (2023). Assessment of the impact of a traumatic event on servicemen and civilians in modern war conditions. In *Science and technology: problems, prospects and innovations: 5th International scientific and practical conference* (pp. 232-238). CPN Publishing Group, Osaka, Japan.
- [17] Piankivska, L. (2022). The impact of the consequences of war on human mental health: a review of foreign studies. In *Collection of scientific papers "Scientia"* (pp. 79-81). Kraków, Poland.
- [18] Pols, H., & Oak, S. (2007). WAR & military mental health. *American journal of public health*, 97(12), 2132-2142. doi: 10.2105/ajph.2006.090910
- [19] Prodanova, O.M. (2022). Motivational resources of the individual and experiencing a crisis state. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 4, 145-149. doi: 10.32782/psy-visnyk/2021.4.28
- [20] Prorok, N., Tsarenko, L., & Boiko, S. (2021). Adaptation, maladaptation, adaptation disorders: issues of terminology. *The grail of science*, 9, 373-381. doi: 10.36074/grail-of-science.22.10.2021.66
- [21] Rybchuk, O. (2020). Psychogenic disorders of military personnel: history and modernity. *Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 51(1), 118-123. doi: 10.33099/2617-6858-2019-51-1-118-123
- [22] Scott, J.P. (2021). A systems approach to research on aggressive behavior. *Aggressive behavior* (pp. 1-18). London. doi: 10.4324/9781003166825-2
- [23] Shelestova, O. (2021). Borderline mental disorders and adaptation disorders (differential diagnosis, case description). *Herald of kiev institute of business and technology*, 46(4), 74-81. doi: 10.37203/kibit.2020.46.09
- [24] Shynkarenko, I., Mina, R., & Lukomska, A. (2022). Addictive (dependent) behavior as a form of deviant behavior. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 6(6), 560-566. doi: 10.31733/2078-3566-2021-6-560-566
- [25] Simon, N.G. (2021). New strategies for aggression research. *Aggressive behavior* (pp. 19-36). London. doi: 10.4324/9781003166825-3
- [26] Sodolevska, V. (2023). Issues of mental health due to the state of war in Ukraine. *Psychosomatic medicine and general practice*, 7(2). doi: 10.26766/pmgp.v7i2.394
- [27] Svare, B. (2021). Psychobiological determinants of maternal aggressive behavior. *Aggressive behavior* (129-146). London. doi: 10.4324/9781003166825-9
- [28] Tkach, B.M. (2015). Deviant behavior: an evolutionary and psychological approach. *Actual problems of psychology. Personality psychology. Psychological assistance of the individual*, 11(13), 284-294.
- [29] Yatsyna, O. (2022). The impact of war on mental health: signs of psychological traumatization of children and adolescents. *Scientific perspectives*, 7(25), 554-567. doi: 10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567
- [30] Ziino, B. (2018). War, experience. *History australia*, 15(2), 392-393. doi: 10.1080/14490854.2018.1469190

Список використаних джерел

- [1] Aleksandrovsky U. A. Disasters and Mental Health. *Disasters and Mental Health*. 2020. 144 p. doi: 10.33029/9704-5917-1-kat-2020-1-144
- [2] Andrusyshyn R. M. Deviant behavior as a form of social divergence. *Legal horizons*. 2019. Vol. 16. No. 29. P. 24–29. doi: 10.21272/legalhorizons.2019.i16.p24
- [3] Antipov A. Neuroethics and mental health: points of contact. *Neuroscience for Medicine and Psychology*. 2019. No. 15. P. 66–67. doi: 10.29003/m302.sudak.ns2019-15/66-67
- [4] Березненко М., Цимбал Т. Вплив війни на здоров'я українців. *Grail of science*. 2023. № 24. С. 416–417. doi: 10.36074/grail-of-science.17.02.2023.076
- [5] Vlinov O. Бойовий стрес та результати його емпіричного дослідження. *Psychological journal*. 2018. № 12 (2). С. 9–22. doi: 10.31108/2018vol12iss2pp9-22
- [6] Черних О., Волков Д. Критерії та норми психічного здоров'я. *Theoretical and practical aspects of modern scientific research*. 2021. Т. 2. С. 111–113. doi: 10.36074/logos-30.04.2021.v2.36
- [7] Філіпович В., Бачинська С., Протас О. Психологічна підтримка постраждалих під час воєнних дій. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 7(12). С. 625–637. doi: 10.52058/2786-4952-2022-7(12)-625-637
- [8] Галич М. Ю. Особливості динаміки емоційних станів поліцейських-учасників операції об'єднаних сил у реабілітаційний період : дис. ... канд. психол. наук : 053. Київ, 2020. 207 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jsui/handle/123456789/17885>
- [9] Гундертайло Ю. Д. Практики психогієни в умовах війни. *Виміри особистісних трансформацій : матеріали V Всеукр. наук.-практ. сем. (Чернівці, 3 листоп. 2022 р.)*. Чернівці : Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 59–62.
- [10] Kanter E. D. The impact of war on mental health. *War and public health*. 2nd edn. New York, 2008. P. 51–68. doi: 10.1093/acprof:oso/9780195311181.003.0004

- [11] Kauffman J. M. Characteristics of emotional and behavioral disorders of children and youth : book. Sixth Edition. ERIC, 1997. 612 p.
- [12] Коширець В., Шкарлатюк К. Особливості організації особистісного простору військовослужбовців з ознаками ПТСР. *Psychological Prospects Journal*. 2020. № 36. С. 124–143. doi: 10.29038/2227-1376-2020-36-124-143
- [13] Курова А. В., Крюкова М. А. Загальна психологія : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2019. 53 с. doi: 10.32837/11300.14362
- [14] Лозінська Н. Психотравма як наслідок травматичного стресу в різних напрямках сучасної психології. *Вісник Національного університету оборони України*. 2019. № 50 (2). С. 65–73. doi: 10.33099/2617-6858-2018-50-2-65-73
- [15] Маліновська Н., Андрійчук І. Як впливає стрес на здоров'я людини в умовах війни. *Scientific Collection «InterConf»*. 2022. № 122. С. 262–265.
- [16] Остроухова М. М., Кутєпова-Бредун В. Ю. Оцінка впливу травматичної події на військовослужбовців та цивільне населення в сучасних умовах війни. In *Science and technology: problems, prospects and innovations : 5th International scientific and practical conference* (February 16–18, 2023). CPN Publishing Group, Osaka, Japan, 2023. С. 232–238.
- [17] П'янківська Л. Вплив наслідків війни на психічне здоров'я людини: огляд зарубіжних досліджень. *Collection of scientific papers «Scientia»*. (April 1, 2022). Kraków, Poland, 2022. С. 79–81.
- [18] Pols H., Oak S. WAR & military mental health. *American journal of public health*. 2007. Vol. 97. No. 12. P. 2132–2142. doi: 10.2105/ajph.2006.090910
- [19] Проданова О. М. Мотиваційні ресурси особистості та переживання кризового стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 4. С. 145–149. (Серія «Психологія»). doi: 10.32782/psy-visnyk/2021.4.28
- [20] Пророк Н., Царенко Л., Бойко С. Адаптація, дезадаптація, розлади адаптації: питання термінології. *Грааль науки*. 2021. № 9. С. 373–381. doi: 10.36074/grail-of-science.22.10.2021.66
- [21] Рибчук О. Психогенні розлади військовослужбовців: історія та сучасність. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. Т. 51. № 1. С. 118–123. doi: 10.33099/2617-6858-2019-51-1-118-123
- [22] Scott J. P. A systems approach to research on aggressive behavior. *Aggressive behavior*. London, 2021. P. 1–18. doi: 10.4324/9781003166825-2
- [23] Шелестова О. Межові психічні розлади та розлади адаптації (диференційна діагностика опис випадків). *Herald of kiev institute of business and technology*. 2021. Т. 46. № 4. С. 74–81. doi: 10.37203/kibit.2020.46.09
- [24] Шинкаренко І., Міна Р., Лукомська А. Адиктивна (залежна) поведінка як форма девіантної поведінки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Т. 6. № 6. С. 560–566. doi: 10.31733/2078-3566-2021-6-560-566
- [25] Simon N. G. New strategies for aggression research. *Aggressive behavior*. London, 2021. P. 19–36. doi: 10.4324/9781003166825-3
- [26] Sodolevska V. Issues of mental health due to the state of war in Ukraine. *Psychosomatic medicine and general practice*. 2023. Vol. 7. No. 2. doi: 10.26766/pmgp.v7i2.394
- [27] Svare B. Psychobiological determinants of maternal aggressive behavior. *Aggressive behavior*. London, 2021. P. 129–146. doi: 10.4324/9781003166825-9
- [28] Ткач Б. М. Девіантна поведінка: еволюційно-психологічний підхід. *Актуальні проблеми психології. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. 2015. Т. 11. Вип. 13. С. 284–294.
- [29] Яцина О. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Наукові перспективи*. 2022. № 7(25). С. 554–567. doi: 10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567
- [30] Ziino B. War, experience. *History australia*. 2018. Vol. 15. No. 2. P. 392–393. doi: 10.1080/14490854.2018.1469190

Determinants of Appearance and Features of Manifestations of Mental Behavioral Disorders under Military Conditions

HALYCH Maryna

Doctor of Philosophy in Psychology, Lecturer of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3690-4402>;

HALYCH Yaroslav

Psychiatrist, Psychotherapist, Head of the Department of Borderline States of the Psychiatric Clinic (with Wards for Drug Addiction Patients) of the National Military Medical Clinical Center «Main Military Clinical Hospital»

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5122-546X>

Abstract. The purpose of the article is to study the main determinants of the appearance and features of the manifestations of mental behavioral disorders. The scientific concepts of the study of externalized manifestations formed the methodological basis of the article. The methodological toolkit was chosen in accordance with the defined goal, the specifics of the object and the subject of research. The external factors of the formation of mental behavioral manifestations are considered, and their consequences for the mental and somatic health of the individual are determined. The most common types of externalized disorders are characterized as a result of a decrease in the adaptive capabilities of the individual in conditions of chronic and critical stress experienced by the individual. The impact of psychological trauma on the formation of maladaptive disorders is revealed, and the main development options are characterized depending on this. The main determinants of the formation of externalized disorders and their manifestations in the conditions of martial law are outlined. The essence of mental states as a form of self-regulation of the psyche and an important mechanism of integration of the integrity of the individual is analyzed. The determinants of the formation of aggressive behavior and the main directions of their correction are considered and described. Behavioral deviations are analyzed as a mechanism of social and psychological compensation and a risk factor. The main symptoms characteristic of behavioral disorders and types of destructive consequences have been determined. Depending on this, the types of maladaptive reactions and mental behavioral manifestations in the conditions of martial law are determined. The scientific novelty consists in the systematization and generalization of the results of research devoted to the study of the features of the determinants of the appearance and features of the manifestation of mental behavioral disorders in the conditions of martial law. Determinants of the formation of mental behavioral disorders in the conditions of martial law, their characteristic manifestations and psychosocial consequences are determined

Keywords: mental behavioral disorders; externalizing disorders; martial law; personal destruction